

Ks. Stanisław Hałas SCJ

Przemiana pustyni przez wodę u Iz 40–55

Głównym tematem ksiąg prorockich powstałych w niewoli babilońskiej, a zwłaszcza Deutero-Izajasza, jest budzenie nadziei na odzyskanie wolności i odnowę narodu wybranego. Aby ukazać tę całościowo rozumianą odnowę, posługują się obrazem przemiany pustyni na obszar żyzny, porośnięty obfitą trawą, z wieloma drzewami. Dokonuje się ona dzięki dostarczeniu wody.

Tematem przemienionej pustyni, jako deuteroizajańskiego obrazu odrodzenia narodu, zajął się ostatnio hiszpański egzegeta Enrique Farfan NAVARRO w swojej rozprawie doktorskiej napisanej na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. Rozprawa została opublikowana w kolekcji *Analecta Biblica* pod numerem 130¹. W swojej nowatorskiej rozprawie wykazał on w sposób przekonujący, że biblijny obraz zawiera w sobie bogatą treść teologiczną i w pełni zasługuje na dokładniejszą analizę egzegetyczną. Czytanie jego publikacji skłoniło mnie do dokładniejszego przyjrzenia się temu tematowi, jednak bardziej pod kątem środowiska geograficznego, widzianego i opisanego przez biblijnego proroka.

Rzeczywiście, woda dostarczona na pustynię w bardzo krótkim czasie sprawia cudowną przemianę. Opustoszały teren niemalże w mgnieniu oka pokrywa się bujną roślinnością i staje się wspaniałym ogrodem. Słońca i ciepła na pustyni Bliskiego Wschodu nie brakuje - brakuje tylko wody! Gdy ona się pojawi, zostają spełnione wszelkie warunki do szybkiej wegetacji. Niegościnna i groźna pustynia zamienia się w miły dla człowieka ogród. Szybko pojawiają się w nim zwierzęta, zadamawiają ludzie.

¹ NAVARRO E. F., *El desierto transformato. Una imagen deuteroisaiana de regeneración*, Roma 1992.

Ludzie żyjący na Bliskim Wschodzie mają często okazję do obserwacji tego zjawiska. Palestyna, jako kraj na pograniczu pustyni, wiele razy daje ku temu okazję. Widok ten wzbudza uczucie podziwu i zachwytu dla życiodajnej siły, jaka tkwi w wodzie. Wody tej jednak stale jest za mało i staje się ona dlatego tym bardziej cenna w warunkach suchego klimatu pustynnego czy półpustynnego. Natomiast gdzie tylko pojawi się woda, tam za każdym razem ma miejsce swoisty cud życia.

Ta nagle i wspaniała przemiana opustoszałej pustyni w ogród świetnie się nadaje do ukazania ożywiającego działania Boga względem swego ludu. I tu również potrzeba było swoistego cudu ożywienia, jaki obserwowano na pustyni zroszonej wodą. Spodziewano się, że działanie Boga względem uśmierconego w niewoli narodu będzie podobnie szybkie i dobroczynne. Pan Bóg zadziała jak woda na pustyni, bo On sam zresztą jest dawcą wody i stwórcą życia.

Przejdziemy do analizy tekstów Deutero-Izajasza. Znane są słowa zawarte już na samym początku jego dzieła:

Głos nawołuje:

Na *pustyni* przygotujcie drogę dla Jahwe²

Wyrównajcie na *pustkowiu* gościniec dla naszego Boga
(Iz 40, 3).

Są one wezwaniem do powrotu z niewoli babilońskiej, który miał być jakby nowym Wyjściem na pustynię. Dzięki łaskawości i opiece Bożej pustynia miała się zamienić się w istną oazę z obfitością wody dla ugaszenia pragnienia (41, 17–20; 43, 19–20; 48, 21). Miała stać się znakiem błogosławieństwa Bożego i jego Ducha (44, 3n). W końcu same okolice pustynne Jerozolimy staną się żyzne i zapanuje w nich wielka radość (51, 3).

² Według: STACHOWIAK L., *Księga Izajasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 1996, ss. 62 n. Za połączeniem słów *na pustyni przygotujcie* a nie *pustyni z głosem* przemawia zarówno paralelizm wierszy jak i ich analiza metryczna. Septuaginta natomiast łączy *pustynię z głosem*, dając imiesłów βοῶντος w dopełniaczu i przypisując go w ten sposób komuś, kto woła na pustyni. Ponadto opuszcza drugie określenie pustyni ערבה.

Przyjrzyjmy się więc kolejnym elementom obrazu: pustyni i jej określeniom, obfitości wody i jej działaniu oraz efektowi tego działania, którym jest zamiana pustyni na bujną oazę z obfitością pięknych drzew.

Określenia pustyni

Przede wszystkim zwraca naszą uwagę wielkie bogactwo językowe w określaniu zjawiska pustyni. U Deutero-Izajasza możemy znaleźć aż 6 odnośnych określeń. Są to:

מִדְבָּר

עֲרֵבָה

אֶרֶץ צִיָּה

יִשְׁמוֹן – (Iz 43, 19n)

צָמָא

יִבְשָׁה.

Najczęstszym i najbardziej znanym biblijnym określeniem pustyni jest rzeczownik מִדְבָּר. W całym Starym Testamencie jest ono użyte ponad 250 razy. Bardzo często występuje w księgach opisujących Wyjście: Wj, Lb, Pwt, a także prorockich: Iz, Jr, Ez. Etymologicznie rzecz biorąc jego znaczenie wskazuje na pustkowię jako przeciwieństwo jakichś rzeczy, brak czegoś (רָבָר) czyli pustkowię³

W tekstach Deutero-Izajasza widzimy wyraźną opozycję tego terminu do *wody*. Wyraża się ona w sformułowaniach o uczynieniu przez Boga z מִדְבָּר sadzawki pełnej wody (41, 18), czy też o dostarczeniu wody na pustynię, która ją przemieni w miejsce pełne zwierząt (43, 20). Przeciwieństwem do מִדְבָּר jest również עֵרְוָן, czyli ogród Boży (51, 3). Widoczna już od początku dzieła Deutero-Izajasza jest opozycja pustyni do drogi ponieważ pustynia jest właśnie bezdro-

³ Inni wyprowadzają rzeczownik מִדְבָּר od דָּבַר w znaczeniu *obracać się, paść trzodę*, a więc chodziło by o pierwotny sens miejsca wypasu owiec w geograficznym rozumieniu Palestyny, a więc terenu nieuprawnego, niezamieszkałego, pustego, na którym można znaleźć tylko odrobinę trawy dla owiec, por. JENNI E. – WESTERMANN C., *Dizionario teologico dell'Antico Testamento*, Turyn 1978, pod hasłem דָּבַר.

żem i stąd miejscem pustym. Deutero-Izajasz wzywa do wytyczenia (פְּנֵה) na górzystym i nierównym terenie pustynnym, typowym dla środowiska geograficznego Bliskiego Wschodu, drogi dla Boga (40, 3n). Droga taka będzie możliwa, jeśli pojawi się woda, co widać w zestawieniu paralelnego: וְהָרִית – וְהָרִית (Iz 43, 19).

Rzeczownik מַדְבָּר określa więc pustynię jako teren pozbawiony wody, a przez to samo roślinności, zwierząt, a także i dróg uczęszczanych przez ludzi i zresztą przez nich wydeptywanych. Jawi się więc מַדְבָּר jako określenie ogólne terenu pustynnego. U Deutero-Izajasza występuje ono też najczęściej, bo aż 6 razy (40, 3; 41, 18n; 43, 19n; 51, 3). Jego synonimami natomiast są עֲרָבָה (Iz 40, 3; 41, 19; 51, 3) i אֶרֶץ צִיָּה (41, 18). Tłumaczone jest na język grecki na ogół jako ἐρήμος.

Kolejnym określeniem pustyni jest rzeczownik עֲרָבָה, który występuje z rodzajnikiem. Zasadniczo jest on nazwą własną konkretnej krainy geograficznej, a mianowicie pustynnej doliny będącej przedłużeniem Morza Martwego (Araba – por. np. Ez 47, 8)⁴ U Deutero-Izajasza występuje trzykrotnie i za każdym razem paralelnie do rzeczownika מַדְבָּר (Iz 40, 3; 41, 19; 51, 3). Podobnie więc jak i w innych utworach poetyckich, nie określa on tutaj do konkretnej krainy geograficznej, ale jest pojęciem ogólnym, tak jak מַדְבָּר. Rzeczownik ten występuje już rzadziej, bo ok. 60 razy w całym Starym Testamencie hebrajskim. Może zawierać odcień znaczeniowy pustynnej równiny, takiej jak właśnie Araba. Widać to np. w Iz 40, 3, gdzie mówi się o wytyczeniu właśnie na עֲרָבָה *gościńca*, a więc szerszej i wygodniejszej drogi dla Boga. Taka szeroka i wygodna do podróży droga jest możliwa jedynie na równinie.

W perykopie mówiącej o zamianie pustyni w ogród u Iz 41, 18–20 występuje sześć określeń odnoszących się do pustyni, które są ułożone w trzy paralelne pary:

בְּקָעוֹת – שְׁפִיִּים

אֶרֶץ צִיָּה – מַדְבָּר

עֲרָבָה – מַדְבָּר.

⁴ ZORELL F., *Lexicon Hebraicum*, Rzym 1984, pod hasłem, por. NAVARRO E. F., *dz. cyt.* 112.

W przypadku pierwszej i trzeciej pary możemy zauważyć, że pierwszy człon określa pustynne wzgórza (שפיים), a drugi pustynne doliny (בקעה). Chodzi oczywiście o wzgórza i doliny pustynne, ponieważ stanowią one *termini a quo* przemiany na strumienie i źródła (również w ich przypadku pierwsze odnosi się do strumieni górskich, drugie do źródeł, które zwykle znajdują się niżej, u podnóża gór). Podobna różnica jest widoczna w przypadku trzeciej pary, gdzie właśnie ערבה odnosi się do pustynnej równiny. Drzewa, które mają wyrosnąć na ערבה są również drzewami spotykanymi raczej na niżej położonym terenie (cyprys, sosna i bukszpan), natomiast drzewa wymienione w pierwszym członie są albo drzewami górskimi (cedr), albo też rosną często na wzgórzach np. oliwki.

Tak więc sześć określeń odnoszących się do terenu pustynnego w wierszach 41, 18 n wraz z odpowiadającymi im *termini ad quem* dokonanej przez Boga przemiany, stanowi konstrukcję symetryczną, w której pierwsza para odpowiada trzeciej, ponieważ ich pierwsze człony odnoszą się do terenu górskiego, a drugie do nizinnego. Środkowa zaś para nie zawiera takiego podziału, a z określeniami אגם מים i מרבב ארץ ציה oraz efektami przemiany określonymi jako אגם מים i מוצאי מים stanowi część centralną całej konstrukcji, ukazując w sposób najbardziej znaczący obraz dzieła Bożego. Oto wielkie tereny pustyni i wyschłej ziemi otrzymają nie tylko źródła, ale zamienią się całe na wielkie rozlewiska wód tryskające fontannami. Już samo powtórzenie w obu wierszach rzeczownika מים sugeruje wielką ilość wody jako Bożego daru.

Użyte w środkowej parze na drugiej pozycji określenie pustyni jako ארץ ציה jest eleganckim poetyckim wyrażeniem odnoszącym się do bardzo wysuszonej ziemi. Spokrewnione jest znaczeniowo z aramejskim czasownikiem צָיַה, który oznacza wysuszać⁵ Chodzi więc o typowy dla Palestyny i Bliskiego Wschodu wyschły teren. Występuje tylko 16 razy w Starym Testamencie. Podkreśla w znaczący sposób brak wody na pustyni.

Kolejnym określeniem terenu pustynnego jest ישימון, które występuje dwa razy w Iz 43, 19 n, w obydwu przypadkach paralelnie do מרבב. Odnosiło się początkowo do pustynnego podnóża góry Nebo od strony Morza Martwego (por. Lb 21, 20; 23, 28), jednak

⁵ NAVARRO E. F., dz. cyt., s. 113.

w kontekście Izajasza jest również pojęciem ogólnym. Nazwa koja-
rzy się z rdzeniem יָשַׁם, który oznacza opuszczenie, osamotnienie.
Taki odcień znaczeniowy jest widoczny w perykopie Deutero-
Izajasza, chodzi bowiem o wytyczenie drogi i pojawienie się stru-
mieni właśnie na יְשִׁימון tak, aby kompletnie wyludniony dotąd te-
ren napenił się zwierzętami.

Oprócz wymienionych wyżej określeń zwraca naszą uwagę jesz-
cze inne, a mianowicie יָבֵשׁ wraz z czasownikiem יָבַשׁ, również
zresztą występującym czterokrotnie u Deutero-Izajasza (40, 7 n;
42, 15 bis). Czasownik ma znaczenie wysuszać, rzeczownik zaś
oznacza teren wyschnięty, jako efekt wysuszenia. W Iz 44, 3 okre-
śla on teren wyschnięty (paralelnie do צָמָא = teren spragniony
wody).

Wielkie jest więc bogactwo pojęciowe Deutero-Izajasza, gdy
chodzi o określenie terenu pustynnego. Najczęstszym i najważniej-
szym określeniem (u Izajasza jak i u innych autorów Starego Te-
stamentu) jest מִדְבָּר, które ma charakter ogólny i wskazuje na te-
ren pustynny w ogólności. Z kolei עֲרָבָה odnosi się przede wszyst-
kim do pustynnej równiny. יְשִׁימון określa pustynię jako obszar nie-
zaludniony, opustoszały, zaś יָבֵשׁ i צָמָא określają pustynię jako
skutek wysuszenia. אֶרֶץ צִיָּה jest natomiast bardziej wykwin-
nym określeniem poetyckim, podkreślającym aspekt suchości terenu
i ogromnego zapotrzebowania na wodę. To bogactwo słownikowe
jest typowe dla kultury, która ma z pustynią wiele do czynienia
i wyrosła właśnie na terenach obfitujących w pustynie.

Natomiast gdy chodzi o greckiego tłumacza Septuaginty to
trzeba przyznać, że nie udało mu się oddać całego bogactwa poję-
ciowego Biblii Hebrajskiej, gdy chodzi o słownictwo pustyni. Kla-
sycznym greckim określeniem pustyni jest rzeczownik ἐρήμος. Tym
określeniem tłumaczy zasadniczo rzeczownik מִדְבָּר.

Możemy też zauważyć ciekawy fakt, że we wszystkich trzech
przypadkach hebrajskiego paralelnego zestawienia מִדְבָּר i עֲרָבָה
tłumacz LXX unika wyszukiwania synonimów greckich i oddaje
obydwa określenia hebrajskie jednym tylko greckim określeniem,
a mianowicie ἐρήμος (Iz 40, 3), ἄνυδος (Iz 41, 19) czy też τὰ ἔρημα (Iz
51, 3). Łatwo dostrzec, że czyni to niekonsekwentnie, używając za
każdym razem innego greckiego odpowiednika dla tego samego

zestawu hebrajskiego. Możemy stąd wnioskować, że nie jest już tak ważny na słownictwo dotyczące pustyni, jak autor hebrajski.

Innym greckim określeniem jest abstrakcyjne pojęcie ἡ ἄλυδος – teren bezwodny. Określenie to występuje u Deutero-Iz cztery razy tłumacząc hebrajskie ישִׁימון (43, 19 n) czy też יבשה (44, 3). Poetyckie ארץ ציה oddaje grecki tłumacz dosłownie jako ἡ διψῶσα γῆ.

Obfitość wody i jej przemieniające działanie

Zwraca naszą uwagę częstotliwość występowania rzeczownika מים, zarówno w całej księdze Izajasza (36 razy) jak i u samego Deutero-Izajasza (11 razy). W całej Biblii Hebrajskiej rzeczownik ten występuje ponad 350 razy, czyli jeszcze częściej niż מרבר. W każdym razie częstotliwość występowania tych obu przeciwstawnych względem siebie pojęć jest porównywalna. To przeciwieństwo znaczeniowe jest dobrze widoczne u Iz 43, 20: *dostarczę na pustyni* (מרבר) *wody* (מים). Ta właśnie woda zadecyduje o przemianie pustyni w miejsce pełne roślinności i zwierząt.

Różne formy pojawienia się wody wyrażają pojęcia נהר (41, 18; 42, 15; 43, 19 n), (מים) אגם (41, 18; 42, 15), מעין (Iz 41,18), מוצא מים (41, 18), יבל מים (44, 4) i מבוט מים (49, 10). Widzimy od razu, że jest to bogactwo pojęciowe odpowiadające bogactwu określeń pustyni, w naszym wypadku chodzi dokładnie o taką samą ilość 6 rzeczowników.

נהר – najczęściej pojawiający się rzeczownik – oznacza strumień lub rzekę, w której nie brakuje wody, w odróżnieniu od נחל – rzeki okresowej, *wadi*, tak charakterystycznej dla wysuszonych terenów Bliskiego Wschodu. W Biblii Hebrajskiej rzeczownik נהר często określa rzekę Eufrat⁶, a więc wskazuje na wielką i pełną wody rzekę. Znamienne jest, że Deutero-Izajasz używa tego rzeczownika w liczbie mnogiej⁷ Zapewne chce w ten sposób zwrócić uwagę na wielką obfitość wody, której dostarczy Bóg i podkreślić jej

⁶ Por. np. Rdz 15, 18; Pwt 1, 7; 11, 24 i in.

⁷ 6 razy: Iz 41, 18; 42, 15; 43, 19. 20; 47, 2 i 50, 2.

kontrast w stosunku do całkowitego pustkowia. Taki sens widać dobrze w wierszu 43, 20, gdzie נהר jest paralelne do מים i chodzi wodę, która wystarczy do przemiany pustynię.

אגם określa płytkie rozlewisko wodne, pełne trzciny i częściowo zarośnięte, czasami z tego powodu błotniste. Takie rozlewisko, typowe dla Bliskiego Wschodu (występuje np. w delcie Nilu), nie jest dla mieszkańca tamtejszych suchych terenów czymś uciążliwym, jak tereny bagniste w Europie. Woda na Bliskim Wschodzie jest zawsze bardzo cenna, ponieważ umożliwia pojawienie się zieleni, tak bardzo pożądanej w krajobrazie pustynnym. Ogrzana przez słońce woda od razu napęlnia się zielenią a nawet rybami.

Rzeczownik מעין oznacza źródło i wywodzi się prawdopodobnie od rzeczownika עין oznaczającego oko, a także wodę wydobywającą się z głębokiego źródła i błyszczącą się w świetle słońca właśnie jak oko. Określenie מוצא מים oznacza wodę wydobywającą się z ziemi, a nawet tryskającą. Pochodzi od czasownika יצא = wychodzić, wydobywać się.

W wierszu Iz 41, 18, który jest najbogatszy w słownictwo dotyczące wody (a także i pustyni)⁸, możemy zauważyć swoistą logikę, gdy chodzi o układ tych określeń. Są one uporządkowane w sposób rosnący, tzn. że kolejne określenia wskazują na coraz większą obfitość wody: נהרות, מעינות, אגם מים i מוצאי מים. Zaczyna się od potoków górskich, poprzez źródła, następnie całe rozlewiska wodne, a nawet wytryskujące fontanny, które wskazują na pełną obfitość wody. Takie samo stopniowanie istnieje gdy chodzi o określenia pustyni: שפיים, בקעות, מדבר i ארץ ציה. Pierwsza para zawiera określenia, odnoszące się zarówno do pustyni jak i do wody i są one użyte w liczbie mnogiej – są to twory mniejsze ale za to mnogie: zarówno gdy chodzi o pustynne góry i doliny, jak i potoki i źródła. W drugiej parze chodzi o zjawiska większe i dlatego liczba mnoga występuje jedynie w przypadku tryskających fontann. Autor widzi zjawiska właśnie w taki sposób, jak się filmuje kamerą: najpierw z daleka obejmuje się całą panoramę, a potem następuje zbliżenie. Jest to zresztą sposób patrzenia człowieka. Widzimy, że również autor biblijny ukazuje nam całe zjawisko najpierw z daleka, a po-

⁸ Por. j. w., s. 50.

tem coraz bliżej po to, żeby w następnym wierszu skupić się na obfitości drzew, które pojawiają się w następstwie wody.

Sam proces przemiany widziany jest więc jakby w sposób narastający. Najpierw autor widzi strumienie spływające ze wzgórz pustynnych, ponieważ góry i tereny wysoko położone bardziej rzucają się w oczy. Następnie dostrzega, że i w dolinie pojawiły się źródła. Potem widzi, że woda płynąca górskimi potokami i wydobywająca się ze źródeł wypełniła już całe rozlewiska i stawy. Co więcej, nawet na tych rozlewiskach wytryskują fontanny!

Jest to więc przemiana bardzo szybka i tak ogromna, że trudno za nią nadążyć wzrokiem. Efektem jej jest nie tylko trawa, ale ogromny ogród ze wspaniałymi drzewami. Przemiana dochodzi więc do punktu kulminacyjnego dając w efekcie coś, co jest najbardziej skrajnym przeciwieństwem pierwotnej pustyni. Cały teren pokrywa się różnymi pięknymi drzewami (autor wymienia siedem różnych gatunków drzew!) i staje się jednym wielkim ogrodem.

Zmiana ta robi ogromne wrażenie na obserwatorach. Wskazują na nią dwie pary paralelnych określeń poznawania:

יֵרָאוּ וַיִּדְעוּ

וַיִּשְׂמְחוּ וַיִּשְׂפִּילוּ (Iz 41, 20).

Pierwszy czasownik każdego wiersza wskazuje na postrzeżenie i konstatację (יֵרָאוּ, וַיִּשְׂמְחוּ), drugi natomiast bardziej na refleksję spowodowaną konstatacją faktu (וַיִּדְעוּ, וַיִּשְׂפִּילוּ). Dostrzeżony fakt naglej i całkowitej przemiany pustyni pobudza do głębokiej refleksji nad przyczyną tego zjawiska: לִמְעַן. Otóż przyczyną tej cudownej przemiany jest יְרֵיָהוּהָ – silne ramię Jahwe, które dobrze ukazuje twórczą moc Boga. Rzeczywiście, *Święty Izraela* to wszystko całkowicie utworzył, a więc właściwie stworzył (בְּרָאָה). Na terenie całkowicie pustym pojawiło się życie. Nastąpiła radykalna, a zarazem jakże cudowna przemiana. Widać w niej stwórczą moc Boga.

Po tej samej linii idzie stwierdzenie zawarte w Iz 43, 19, że Pan Bóg przemieniając pustynię czyni coś całkowicie nowego (חֲרָשָׁה). Zmiana pojawia się nagle jak wyrastająca z ziemi, piękna roślina (צִמְחָה). Nie można jej nie dostrzec i pozostać obojętnym na cudownie ożywiającą moc Bożą: *pojawia się właśnie. Czyż jej nie poznajecie?*

Oto pustynia zapełnia się nie tylko roślinami, lecz pojawiają się również i zwierzęta (Iz 43, 20).

Pan Bóg wyleje nie tylko wodę, lecz również i swojego Ducha. Ciekawe jest to skojarzenie Ducha Bożego z wodą i autorzy biblijni powszechnie mówią o wylewaniu Ducha (por. np. Jl 3, 1). Otóż działanie Ducha Bożego jest podobnie dobroczynne i ożywiające jak właśnie woda na pustyni. W Iz 44, 3 n autor łączy jedno z drugim. Tak jak woda przemienia i ożywia pustynię, tak Duch przemienia i ożywia ludzi. Pozwala im się rozwijać i wzrastać w siłę, jak trawa i drzewa, które mają dostatek wody (w. 4). Stąd też obraz przemiany pustyni przez wodę posłużył w literaturze biblijnej jako ilustracja dobroczynnego działania Bożego na ludzi. Obraz ten jest wzięty właśnie z geograficznego środowiska Biblii i w jej środowisku staje się w pełni zrozumiałą.

Jak widzimy Deutero-Izajasz zwraca uwagę na szybkość i wspaniałość przemiany pustyni w ogród. Ta szybka przemiana pustyni w teren żyzny, jeśli tylko dostarczy się odpowiedniej ilości wody, jest typowa dla geograficznego środowiska Ziemi Świętej. Krajobraz bardzo szybko się zmienia i nieprzystępna i przerażająca swą pustką pustynia potrafi się zmienić we wspaniałą ziemię pokrytą bujną roślinnością, a nawet ogród, gdzie zadamawiają się zwierzęta i tworzy się środowisko bardzo sprzyjające człowiekowi. Wszystko to może wprawić w zachwyt każdego obserwatora.

Zarówno ze względu na pozytywny i w pełni dobroczynny charakter tej przemiany, jak i na jej prędkość, staje się ona bardzo sugestywnym obrazem Bożego działania, które jest zawsze w pełni dobre i korzystne dla człowieka, a zarazem może dokonać się bardzo szybko. Dlatego też wprawia człowieka w zachwyt i naprowadza go na myśl i dobrym i potężnym Bogu, którego działanie jest prawdziwie stwórcze, nie tylko w sensie raz dokonanego stworzenia, ale ciągłego stwarzania, zarówno w dziedzinie przyrody jak i samego człowieka.

Skutki Bożego działania

Efekt Bożego działania jest całkowicie przeciwstawny do początkowej pustyni. Ponieważ pustynia jawi się dla mieszkańców

tamtych terenów jako coś całkowicie negatywnego (brak jakiegokolwiek życia), dlatego działanie Boże jest w pełni pozytywne, dobroczynne, stwórcze. Skutek Bożego dobroczynnego działania to ziemia żyzna, pokryta roślinnością, a w szczególności drzewami, napełniająca się zwierzętami i gościnna dla człowieka.

Trudno dostępna pustynia staje się gotowa na przyjęcie człowieka przede wszystkim dzięki wytyczeniu dróg i ścieżek. Oto znany Deutero-Izajański temat drogi Jahwe na pustyni! Bóg Jahwe będzie prowadził przez pustynię swój Lud, tak jak podczas pierwszego Wyjścia. A prowadząc będzie dokonywał wielkich rzeczy, na pierwszym miejscu przemieni samą pustynię.

W znanym fragmencie wzywającym do wytyczenia drogi na pustyni (Iz 40, 3 n) mamy do czynienia z dwoma paralelnymi określeniami drogi: **מַסְלָה** i **דֶּרֶךְ**. Pierwszy z nich jest zwyczajnym i najczęstszym określeniem drogi, ścieżki, wytyczonej trasy, drugi natomiast określa drogę lepszej jakości, główną trasę. Oczywiście nie należy jej sobie wyobrażać tak, jak dzisiejsze drogi wyższej klasy, przeznaczone przede wszystkim dla szybkiego ruchu samochodowego, gdyż o takim wtedy nawet nikt nie marzył. W każdym razie chodzi o drogę wyższej jakości, wygodniejszą dla długiego marszu. To drugie określenie, zgodnie zresztą z zasadami hebrajskiego paralelizmu, zawiera pojęcie mocniejsze i bardziej podkreśla myśl zawartą w wierszu.

Chodzi więc o zakrojoną na szeroką skalę niwelację trudno dostępnego terenu górzystej pustyni, tak typowego dla Bliskiego Wschodu. Na jego określenie używa autor dwóch par paralelnych określeń. Pierwsze z nich podkreślają wysokość: **גִּבְעָה** i **הַר**. Właśnie z powodu wysokości stanowią przeszkodę dla maszerujących ludzi. Druga para zwraca uwagę na nieprzystępność terenu: **רֶכְסִים** i **עֶקֶב**. Pierwsze z tych dwóch ostatnich określeń zwraca uwagę na niebezpieczeństwa różnych przepaści, często niewidocznych i ukrytych, drugie natomiast na niedostępność terenu górskiego. Niwelacja pozwoli na zmniejszenie czy też całkowite usunięcie przeszkód górskich z jednej strony (**יִשְׁפְּלוּ**) oraz na wypełnienie nimi przepaści (**יִבְשֹׁא**). W ten sposób górskie urwiska staną się **מִישׁוֹר**, czyli terenem wyrównanym a nawet całkowitą równiną (**בְּקָעָה**). Teren pustynny

stanie się łatwo dostępny i będzie się na nim mógł dokonać nowy Exodus.

Ludzie będą więc mogli wędrować po tak wytyczonej drodze. Będą jednak cierpieć pragnienie bo na pustyni brakuje przecież wody. Bóg jednak zatroszczy się o swój Lud i da mu obfitość wody. *Otworzy* na pustyni potoki i źródła, a nawet jeziora tryskające fontannami (Iz 41, 18). Aby można było wygodnie podróżować po tej drodze, konieczna jest woda i zestawienie drogi z wodą i potokiem widoczne jest jeszcze w innym fragmencie Iz 43, 19⁹ Będzie więc obfitość wody, nie tylko do zaspokojenia pragnienia przez wędrujących, ale do przemiany pustyni w bujny ogród, dający tak bardzo pożądany cień i miejsce na postój i odpoczynek.

Pełnia i bogactwo roślinności najbardziej się uwidacznia w różnorodności drzew. Autor biblijny, mający styczność z pustynią, podkreśla obecność tych drzew, gdyż właśnie ich szczególnie brakuje w bliskowschodnim krajobrazie. Hebrajski autor wymienia siedem różnych gatunków drzew. Siódemka ta jest wymowna i podkreśla wielkie bogactwo i różnorodność drzewostanu. Rozpoczyna wyliczanie od wspaniałego cedru (רִמֹן), wysokiego iglastego drzewa, rosnącego w górach Libanu. Jest ono wiele razy wymieniane w Biblii jako przykład najwspanialszego drzewa na Bliskim Wschodzie. Wraz z wymienionym paralelnie na początku drugiego półwiersza בְּרוֹשׁ = cyprysem lub jodłą jest drzewem najbardziej cenionym w Biblii, ponieważ było używane do wystroju świątyni i pałacu królewskiego¹⁰ W dalszej kolejności wymienia akację (שִׁטָּה), drzewo bardzo charakterystyczne dla pustyni synajskiej¹¹ Następnie idą drzewa typowe dla strefy śródziemnomorskiej: mirt,

⁹ Tendencja do otaczania drogi zielenią jest również dzisiaj widoczna w państwach, które posiadają tereny pustynne. Widać dobrze to na przykładzie znanej drogi z Kairu do Aleksandrii przez pustynię. W roku 1980 nie było tam jeszcze żadnej roślinności i jechało się przez pustynię Sahary, której piaski zasypywały asfalt. Obecnie teren wokół drogi został nawodniony dzięki studniom artezyjskim i pokryty zielenią i drzewami.

¹⁰ Por. 2 Sm 5, 11; 1 Krl 5, 24; 6, 15 nn; Ezd 3, 7 – por. NAVARRO E. F., dz. cyt., s. 136.

¹¹ Por. DAROM D., *Beautiful Plants of the Bible. From the Hyssop to the Mighty Cedar Trees*, Herzlia 1996, s. 41.

oliwki, cyprys, sosna i bukszpan¹² Tworzą one wspaniały ogród z bogactwem cennych w klimacie palestyńskim drzew, nawet tych najcenniejszych. Moc Boża potrafiła zamienić bezużyteczną pustynię na najwspanialszy ogród z obfitością wody.

Nawodniona pustynia zacznie się powoli napełniać zwierzętami. Iz 43, 20 mówi się najpierw ogólnie o dzikich zwierzętach (חַיָּה הַשָּׂדֶה) i wymienia dwa gatunki typowe dla pustyni: węże i sowy¹³ Wiadomo, że zwierzęta nie pojawiają się tak szybko jak wyrasta roślinność. Jednak obserwacja uczy, że tam, gdzie pojawi się właściwe środowisko roślinne, zadomowią się również z czasem i zwierzęta. Autor stwierdza, że zwierzęta te uczczą Boga (narracja w I osobie l. pojedynczej). Chodźcie zapewne o to, że przez sam fakt istnienia zwierzęta te przyczyniają się do większej chwały Bożej, podobnie jak to mówi Psalm 8, 3 nn. (LXX). Samo piękno przyrody zmusza bowiem do refleksji na temat Stwórcy (por. Iz 41, 20).

Bóg obiecuje również zamienić opustoszałą Jerozolimę w iście rajski ogród. Kiedy już Judejczycy powrócą do swej ojczyznej ziemi, zamieni jej pustkowia na Eden, czyli ogród Jahwe. Obydwa te określenia są paralelne, analogicznie jak dwa określenia pustyni wokół góry Syjon: מִדְבָּר i עֲרָבָה. Wyraźnie nawiązują do opowiadania o ogrodzie rajskim z Księgi Rodzaju (r. 2–3). Chcą podkreślić wspaniałość Bożego daru, który uczyni z Jerozolimy nowy raj, gdzie będzie panowała radość i szczęście. Wyrazem radości będą pieśni i muzyka. A cały ten Boży dar będzie przejawem Bożego zmiłowania nad zniszczoną stolicą swego Ludu, czyli Bożej miłości dla ludzi.

Podsumowując nasze rozważania na temat biblijnego obrazu przemiany pustyni w teren żyzny możemy stwierdzić, że jest on bardzo charakterystyczny dla Bliskiego Wschodu i będącej jego częścią Palestyny. Dlatego też znalazł się w Biblii, ponieważ ona powstała w tym właśnie środowisku. Spektakularny charakter tego zjawiska bardzo świetnie nadaje się do zilustrowania działania

¹² Dokładne znaczenie ostatnich dwóch terminów nie jest pewne (por. NAVARRO E. F., *dz. cyt.*, s. 137).

¹³ Również nieznane jest dokładne znaczenie zwrotu hebrajskiego בְּנוֹחַ יַעֲנָה.

Bożego. Jest ono tak wspaniałe i twórcze jak cud życia na nawodnionej pustyni. Pan Bóg działa na człowieka ze wszech miar dobroczynnie, korzystnie, pozytywnie. Działanie to potrafi dokonać szybkiej i wspaniałej przemiany na lepsze.

Późniejsza teologia będzie się starała dokładniej zdefiniować, na czym konkretnie to Boże działanie polega. Biblia, zgodnie ze swym stylem obrazowym, nie definiuje ale daje plastyczny, sugestywny i łatwo zrozumiały obraz. Obraz nie jest oczywiście tak precyzyjny jak teologiczna definicja, jednak jest za to piękny i, działając na wyobraźnię, o wiele bardziej sugestywny. Jest też łatwiejszy do zrozumienia nawet dla niewykształconego człowieka. Nawet najlepsza definicja nie odda całego piękna obrazu!

Obraz wody przemieniającej pustynię stał się w późniejszych księgach obrazem działania Ducha Bożego. Stąd właśnie skojarzenie Ducha z czynnością *wylewania* właściwą dla wody. Pan Bóg działa przede wszystkim przez swego Ducha i działanie to jest właśnie tak dobroczynne, jak woda dla zeschniętej pustyni.

WATER TURNING THE DESERT – Is 40–55

S u m m a r y

Summarizing our reflections on the Biblical picture of the desert being turned into fertile soil, it can be stated that it is very characteristic of the Near East and of its part – Palestine. And so it found its place in the Bible since the Bible was written in these surroundings. A spectacular character of this phenomenon perfectly illustrates the work of God. It is as wonderful and creative as is the miracle of life in an irrigated desert. God's work on man is in every respect generous, beneficial and positive. This work can bring about a quick and marvelous change for better.

Theology will later try to define more thoroughly what God's work exactly consists in. The Bible, with its pictorial style, does not define but gives a vivid, suggestive and easily understood picture. The picture is naturally not as precise as a theological definition and yet its beauty appeals to imagination so much more. It is also easier to understand even for those who are not educated. Even the best definition is unable to render the entire beauty of a picture.

The picture of water changing the desert became in later books a picture of the work of the Holy Spirit.